

KREDITORU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS PROBLĒMAS UZŅĒMUMA PĀREJAS GADĪJUMĀ

ISSUES RELATED TO CREDITORS' PROTECTION IN CASE OF BUSINESS TRANSFER

Jānis Kubilis, *Dr. iur.*

Zvērināts advokāts ZAB "Vilgerts"

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes

Civiltiesisko zinātņu katedras pasniedzējs

Summary

A business transfer to another may adversely affect the rights of creditors. By alienating assets and valuables, the transferor may face difficulties with fulfilment of the obligations towards creditors. According to Art. 20 of Commercial Law, in case of business transfer the transferee shall be liable towards the creditors. The transferor and the transferee shall be jointly liable for the obligations established before the business transfer. Due to the fact that business transfer is often used as a means to avoid fulfilment of obligations towards creditors, potential amendments to legal framework and thorough analyses of the facts, nature of the business and result of the transfer by the courts could improve the protection of the creditors, which is the main aspect addressed by this article.

Atslēgvārdi: civiltiesiskā atbildība, uzņēmums, uzņēmuma pāreja, kreditoru aizsardzība, uzņēmuma ieguvējs un nodevējs

Keywords: civil liability, business, business transfer, protection of creditors, transferee and transferor of business

Ievads

Slēdzot tiesiskus darījumus, personām ir tiesības paļauties uz to, ka nodibinātā saistība tiks pildīta. Lai civiltiesiskajā apgrozībā būtu stabilitāte un pašārvība, ka līgums tiks izpildīts, līguma saistošais spēks ir fundamentāls civiltiesību pamatprincips, no kura izņēmumi pieļaujami vien atsevišķos gadījumos.¹ Papildus kreditora aizsardzība ir nepieciešama situācijās, kurās parādnieks grasās nepildīt saistības vai nepilda tās, nododot tam piederošo mantu citām personām. Pat tad, ja šādas rīcības mērķis nav izvairīšanās no saistību izpildes, tomēr kreditora iespējas panākt savu saistību apmierinājumu tiesas ceļā var būt ierobežotas tad, ja parādnieks tās nepilda un tam vairs nav mantas un spēju turpināt gūt ienākumus, veicot komercdarbību, ko pēc uzņēmuma pārejas turpina cits

¹ Torgāns K. Saistību tiesības. 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 56.–57. lpp.

komersants. Tādējādi likumdevējs ir paredzējis dažādus tiesiskās aizsardzības līdzekļus, lai Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā nepieļautu mantas atsavināšanu, izvairoties no saistību izpildes,² noteicis tiesības vērst prasījumus pret uzņēmuma ieguvēju uzņēmuma pārejas gadījumā vai cesionāru prasījuma cedēšanas gadījumā,³ apstrīdēt fiktīvu darījumu,⁴ kā arī paredzējis krimināltbildību personām, kas ļaunprātīgi izvairās no saistību izpildes.⁵ Uzņēmuma pārejas tiesiskā regulējuma mērķis ir trešo personu (kreditoru) aizsardzība, ja uzņēmums pāriet no vienas personas citai,⁶ taču atsevišķos aspektos normatīvais regulējums un tiesību piemērošanas prakse varētu būt pilnveidojama, lai šo mērķi labāk sasniegtu, lai novērstu un nepieļautu uzņēmuma nodošanu nolūkā izvairīties no saistību pildīšanas, padarītu efektīvāku kreditoru aizsardzību uzņēmuma pārejas gadījumos, vienlaikus nepamatoti un pārmērīgi neaizskarot arī uzņēmuma ieguvēja tiesības un tiesiskās intereses.

Uzņēmuma un uzņēmuma pārejas izpratne

Atbilstoši Komerclikuma 18. pantam uzņēmums ir organizatoriski saimnieciska vienība. Uzņēmumā ietilpst komersantam piederošas ķermeņiskas un bezķermeņiskas lietas, kā arī citi saimnieciski labumi (vērtības), kurus komersants izmanto komercdarbības veikšanai. Koncernu likuma 1. panta 8. punktā uzņēmums definēts kā komercsabiedrība Komerclikuma izpratnē un arī kā fiziskā persona; Uzņēmumu ienākuma nodokļa likuma 1. panta 10. punktā – kā komercsabiedrība (personālsabiedrība un kapitālsabiedrība), kooperatīvā sabiedrība vai cita privāto tiesību juridiskā persona; Darba likuma 5. pantā – kā jebkura organizatoriska vienība, kurā darba devējs nodarbina savus darbiniekus. Tādējādi atkarībā no regulējuma mērķa un specifikas ar uzņēmumu tiek saprasts tiesību objekts vai tiesību subjekts. Komerclikuma noteikumi nav attiecināmi uz gadījumiem, kad ar uzņēmumu tiek apzīmēts tiesību subjekts.⁷ Lai arī darba tiesībās uzņēmuma pārejas noteikumu mērķis ir līdzīgs – aizsargāt īpašu trešo personu (darbinieku) tiesības un tiesiskās intereses,⁸ uzliekot papildu pienākumus uzņēmuma nodevējam un ieguvējam (piemēram, konsultēties ar darbinieku pārstāvjiem, informēt tos), taču šis ir speciāls uzņēmuma pārejas regulējums darba tiesisko attiecību kontekstā, un attiecībā uz to formulētās doktrīnas un judikatūras atziņas galvenokārt darbinieku īpašās tiesiskās aizsardzības dēļ nebūtu nekritiski piemērojamas citu kreditoru tiesiskajai aizsardzībai. Tiesu

² Prasības nodrošināšana prasības celšanas brīdī, pirms un pēc tam, sprieduma izpildīšanas nodrošināšana (Civilprocesa likuma 137., 139. un 207. pants).

³ Atbilstoši Civillikuma 1808. pantam savus pretprasījumus, kas parādniekam bijuši pret cedentu tajā laikā, kad viņam paziņots par cesiju, tas var vērst ieskaitam arī pret cesionāru.

⁴ Civillikuma 1438. pants, sk.: Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 246.–249. lpp.

⁵ Krimināllikuma 215.¹ pants (tiesiskās aizsardzības procesa izmantošana nolūkā izvairīties no saistību izpildes), 220. pants (mantas nobēdzināšana) u. c.

⁶ Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. A daļa. Komercdarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. pants). Rīga: SIA "A. Strupiņa Juridiskais birojs", 2003, 113. lpp.

⁷ Atbilstoši Komerclikuma spēkā stāšanās kārtības likuma 4. panta otrajai daļai, ja citā normatīvajā aktā ir lietots termins "uzņēmums" un no šā akta terminu skaidrojuma vai normas jēgas izriet, ka šis normatīvais akts (tiesību norma) attiecināms uz uzņēmumu kā tiesību subjektu, Komerclikuma noteikums par uzņēmumu nepiemēro.

⁸ Kalniņa I. Darbinieku aizsardzība uzņēmuma pārejas gadījumā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 14.–15. lpp.

praksē arī pamatoti atzīts, ka jautājumu par darbinieku pāreju reglamentē Darba likuma 118. panta pirmā un otrā daļa un minēto normu piemērošana var būt pakārtota uzņēmuma pārejas konstatēšanai.⁹

Uzņēmums atbilstoši Civillikuma 848. pantam var tikt uzskatīts par lietu kopību, kas ietver komersanta saimnieciskajā darbībā izmantoto mantisko vērtību kopumu. Uzņēmumu kā tiesību objektu var atsevišķi no komersanta paša mantas atsavināt, iznomāt, ieķīlāt,¹⁰ taču doktrīnā norādīts, ka, atsavinot uzņēmumu, pārdevēja pienākums ir pārnest pircējam īpašuma tiesības uz katru attiecīgajā lietu kopībā ietilpstošo lietu atsevišķi.¹¹ Doktrīnā pamatoti norādīts, ka uzņēmums Komerclikuma 20. panta kontekstā ir saprotams plašāk, proti, papildus ķermeņiskām, bezķermeņiskām lietām un saistībām uzņēmums ietver arī nemateriālās vērtības, piemēram, labu reputāciju, labu klientūru, kvalificētu darbaspēku, tehnoloģijas, zinātību, atpazīstamību u. c., ko komersants izmanto vai var izmantot komercdarbībā.¹² Uzņēmuma nodošana šādā izpratnē nevar būt par prasības priekšmetu,¹³ bet tas var tikt uzskatīts par vienotu tiesību objektu, kas pieder komersantam.

Atsavināts var tikt gan uzņēmums kopumā, gan uzņēmuma patstāvīga daļa, radot Komerclikuma 20. panta pirmajā daļā noteiktās tiesiskās sekas – uzņēmuma ieguvēja atbildību par attiecīgi visām uzņēmuma vai tā patstāvīgās daļas saistībām. Doktrīnā norādīts, ka ar uzņēmuma patstāvīgu daļu saprot uzņēmuma relatīvi nošķirtu autonomu daļu, kura tiek izmantota vienotai darbībai un ir pašpietiekama šīs darbības veikšanai, un uzņēmuma patstāvīgo daļu raksturo tie paši parametri, kas raksturo uzņēmumu kopumā.¹⁴ Vienlaikus uzsverts, ka nav iespējams pasargāt kreditoru un ar normatīvo regulējumu nosegt risku, kas rodas, izpārdodot uzņēmumu pa daļām dažādiem ieguvējiem tā, ka uzņēmums vairs nevar tikt turpināts.¹⁵ Lai arī var piekrist, ka primāri jāvērtē, vai atsevišķu lietu pāreja citas personas īpašumā vai lietojumā nodrošina komercdarbības turpināšanu, nedrīkst aizmirst, ka personas, kas vēlas izvairīties no saistību izpildes, var dažādu darījumu noslēgšanas rezultātā radīt situāciju, kas līdzinās savstarpēji nesaistītai aktīvu atsavināšanai un tiesību nodošanai, lai slēptu uzņēmuma pāreju, ievērojami apgrūtinot kreditoram iespējas identificēt uzņēmuma ieguvēju, novērtēt, vai un kādā mērā uzņēmums ir pārgājis vienai vai citai personai, kā sadalīt atbildību starp šīm personām, ja ievērojami atšķiras to iesaiste komercdarbības turpināšanā, vienlaikus, piemēram, uzņēmuma nodevējam turpinot gūt peļņu no uzņēmuma darbības, piemēram, sniedzot fiktīvus pakalpojumus, saņemot neadekvāti lielu atlīdzību par kādu darbību veikšanu utt. Ņemot vērā kreditora ierobežoto informācijas apjomu, kas var būt kreditora rīcībā un kas skar uzņēmuma izmantošanu un tieša vai netieša labuma gūšanu tā

⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 15.04.2015. spriedums lietā Nr. SKC-2081-15.

¹⁰ Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu (841.–926. p., 1130.–1400. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1998, 15.–16. lpp.

¹¹ Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 20. lpp.

¹² Strupiņš A. 2003, 102.–105. lpp.

¹³ Atbilstoši Civillikuma 1050. pantam par prasības priekšmetu var būt kā atsevišķa lieta, tā arī lietu kopība, kas pastāv vienīgi no ķermeņiskām lietām, bet ne tāda manta, kuras sastāvā ietilpst gan ķermeņiskas, gan bezķermeņiskas lietas.

¹⁴ Strupiņš A. 2003, 105. lpp.

¹⁵ Ibid., 116. lpp.

rezultātā, kreditora tiesības vērsties pret uzņēmuma ieguvēju var būt neiespējami sekmīgi izlietot, jo uzņēmuma vai tā patstāvīgas daļas pārejas faktu prasītājam nav iespējams pierādīt, ja uzņēmuma nodevējs un ieguvējs uzņēmuma vai tā patstāvīgas daļas pārejas faktu ir mērķtiecīgi slēpuši, aizbildinoties vien ar atsevišķu aktīvu vai prasījumu nodošanu, tiesību piešķiršanu vairākiem patstāvīgiem un nesaistītiem komersantiem. Prasītājam šādā gadījumā nebūtu nepamatoti ierobežojamas procesuālās tiesības cita starpā lūgt nodrošināt vai izprasīt no citām personām tā rīcībā neesošos, bet lietā nozīmīgus pierādījumus, nepieciešamības gadījumā nodrošinot komercnoslēpuma aizsardzību.¹⁶ Papildus tam prasītājam var būt dažādi procesuāli sarežģījumi, kas saistīti ar prasījuma par uzņēmuma pārejas vērsanu un pamatošanu, puses aizstāšanu jau celtas prasības gadījumā, kā arī citi.

Kādā lietā tiesa pamatoti secinājusi: “[.] atbildētājas apgalvojumu, ka šajā gadījumā neesot notikusi uzņēmuma pāreja, bet gan tikai SIA [.] piederošu atsevišķu mantu un nekustamā īpašuma atsavināšana, liek apšaubīt arī fakts, ka jau tajā pašā dienā, kad AS [.] tikusi reģistrēta komercreģistrā [..], tā tai nodoto keramikas ražotni /adrese/, kā patstāvīgu ekonomisku vienību, tas ir, gan ēkas, gan tajās esošo inventāru, ir nodevusi nomā SIA [..] proti, saglabājusi šī uzņēmuma kā lietu kopības identitāti un guvusi no tā ekonomisku labumu, vienlaikus nepārtraucot un arī nepārslēdzot ar prasītāju noslēgto līgumu par elektroenerģijas piegādi šim uzņēmumam,”¹⁷ taču izšķirošais apsvērums, nosakot kreditora tiesības vērst tā prasījumu pret uzņēmuma ieguvēju, ir nodoto lietu, tiesību, labumu vai citu aktīvu relatīvā vērtība uzņēmuma sastāvā un nozīme uzņēmuma izmantošanā. Arī minētajā lietā atbildētājs izteica iebildumus, ka neesot tikuši pārņemti uzņēmuma nodevēja darbinieki. Piemēram, ēkas un inventāra atsavināšana pašu uzņēmumu var nepārnest citai personai, jo komercdarbības turpināšanai var būt nepieciešami un nozīmīgi arī prasmīgi darbinieki, zinātība, klienti, piegādātāji utt. Tādēļ uzņēmuma daļas pārejas gadījumā, lai kreditors varētu vērsties pret ieguvēju, jāvērtē ir nodotās daļas nozīmīgums uzņēmuma komerciālās identitātes saglabāšanā un līdzvērtīgas saimnieciskās darbības turpināšanā. Piemēram, citām sabiedrībām uzņēmuma pārejas sekas var radīt augsti kvalificētu darbinieku pārņemšana profesionālo pakalpojumu sniegšanā, tiesību izmantot preču zīmi, nomāt nekustamo īpašumu, izmantot datubāzi utt. nodošana, turpretim konkrētu aktīvu izmantošana uzņēmuma komerciālās identitātes saglabāšanā un komercdarbības turpināšanā ir nebūtiska. Uzņēmumam var būt vairākas patstāvīgas daļas, kas katra pati par sevi spēj nodrošināt noteikta veida saimnieciskās darbības veikšanu, piemēram, preču ražošanu vai klientu apkalpošanu dažādās teritorijās vai valstīs, taču var būt situācijas, kur viena vai dažu aktīvu nodošana vai tiesību tos izmantot piešķiršana var radīt t. s. uzņēmuma kodola pāreju, ko savukārt ir pamats pielīdzināt visa uzņēmuma pārejai. Tādēļ doktrīnā pamatoti norādīts: ja ieguvējs var pēc būtības turpināt attiecīgo darbību ar uzņēmumu, tad uzskatāms, ka uzņēmums pārgājis, pat ja tā nenozīmīgas daļas palikušas nodevējam.¹⁸ Tādējādi, lai noteiktu, vai uzņēmums vai tā patstāvīga daļa ir pārgājusi, jāvērtē katra

¹⁶ Civilprocesa likuma 93. panta otrā daļa, 98. pants, 111. panta pirmā daļa, 112. panta pirmā, otrā daļa, 176. panta trešā daļa, 190. panta otrā daļa un citas normas.

¹⁷ Rīgas apgabaltiesas 10.03.2014. spriedums lietā Nr. C29715111, stājies spēkā 21.12.2015.

¹⁸ Strupiņš A. 2003, 115. lpp.

konkrētā uzņēmuma, par kura pārejas faktu ir strīds, komercdarbības specifika attiecīgajā laikā, vietā un apstākļos.

Uzņēmuma pārejas vērtēšana un noteikšana

Ar uzņēmuma pāreju ir jāsaprot lietu, tiesību, saistību, labumu un vērtību, kas nodrošina uzņēmuma komerciālās identitātes saglabāšanu un komercdarbības veikšanu līdzvērtīgā veidā, nodošana citam komersantam. Kā atzīts tiesu praksē, Komerclikuma 20. panta noteikumi uzņēmuma pārejas definīciju neietver, kā arī tajā nav norādīti uzņēmuma pārejas elementi, kurus analizējot būtu iespējams izdarīt secinājumu par uzņēmuma pārejas esamības vai neesamības faktu.¹⁹ Doktrīnā atzīts, ka uzņēmuma pāreja jāklasificē pēc pārejas fakta un rezultāta, nevis pēc pārejas formas, un uzņēmuma pārdošana pa daļām, ja rezultātā uzņēmumu iegūst viens vai vairāki subjekti, kuri darbojas kopīgi, nerada pamatu izvairīties no likumā noteiktās tiesību un saistību pārejas un līdz ar to arī no atbildības.²⁰ No minētā izriet, ka tas, vai notikusi uzņēmuma pāreja, jāvērtē neatkarīgi no tā, vai un kādas vienošanās saistībā ar to noslēgtas uzņēmuma nodevēja, ieguvēja vai citu personu starpā, ņemot vērā, kura persona turpina izmantot uzņēmumu komercdarbībā. Iespējams, ņemot vērā, ka atsevišķos gadījumos uzņēmuma pārejas fakts nav acīmredzams un tiek mērķtiecīgi slēpts, pamatotāk būtu runāt nevis tikai par uzņēmuma vai tā daļas iegūšanu īpašumā vai lietojumā, bet gan par nozīmīga labuma gūšanu uzņēmuma lietošanas komercdarbībā rezultātā kopumā, lai atbildētu par tā saistībām, kas var izpausties kā dažādu veidu mantiska vai nemantiska labuma gūšana attiecīgajos apstākļos, šādai personai ne obligāti esot tieši iesaistītai uzņēmuma izmantošanā. To var noteikt, ņemot vērā uzņēmuma izmantošanā iesaistīto sabiedrību naudas plūsmu, izejmateriālu vai preču, pakalpojumu iegādes, pārdošanas cenu un noteikumus, atlīdzību valdes, padomes locekļiem, citiem pārstāvjiem, darbiniekiem, uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā ekonomisko būtību (no uzņēmuma darbības labumu gūt var kāds cits, piemēram, ietekmējot konkurenci) un citus apsvērumus.

Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā arī nostiprinājušies vispārīgi kritēriji, ko Latvijas tiesas izmanto uzņēmuma pārejas vērtēšanai un noteikšanai, un atbilstoši tiem nepieciešama uzņēmuma veida vai rakstura izvērtēšana, jāņem vērā ķermenisku (nekustamais īpašums, kustamas lietas) un bezķermenisku lietu, kā arī labumu (zinātība, izgudrojumi) pāreja, tas, vai lielākā daļa darbinieku ir pārņemti, vai klienti ir pārņemti, uzņēmējdarbības funkciju līdzība pirms un pēc pārejas. Taču papildus šo apstākļu vērtēšanai izšķiroši būtiski ir vērtēt arī katru gadījumu individuāli,²¹ jo minētie vispārīgie kritēriji var atsevišķos gadījumos nebūt pietiekami vai nebūt izmantojami vispār, lai vērtētu un noteiktu, vai ir notikusi uzņēmuma pāreja. Uzņēmuma pārejas brīdis arī var nebūt nosakāms, ja uzņēmuma nodevējs un ieguvējs izmantojuši uzņēmumu paralēli un pakāpeniski nodevuši uzņēmumu veidojošos aktīvus un vērtības.

Piemēram, tiesu praksē ņemti vērā šādi apstākļi un apsvērumi, kas var liecināt par uzņēmuma nodošanu, uzņēmuma pārejas noteikšanā: nodoms turpināt

¹⁹ Rīgas apgabaltiesas 20.06.2017. spriedums lietā Nr. C30737911.

²⁰ Strupiņš A. 2003, 115. lpp.

²¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 09.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.

komercdarbību un visu tam nepieciešamo līdzekļu kopuma nodošana;²² aktīvu un saistību nodošana bez atlīdzības; saistību, kas izriet no darba un nomas tiesiskajam attiecībām, faktiskā pārņemšana; ar pieprasījumu nodrošināta tirgus segmenta daļas iegūšana; apzinātas un saskaņotas darbības, kuru patiesais mērķis ir aktīvu, saistību un tirgus segmenta pārņemšana;²³ situācija, kad ar vienas sabiedrības saimnieciskās darbības rezultātu pieaugumu novērojama krasa otras sabiedrības finansiālās darbības lejupslīde, kaut abos uzņēmumos šajā laikā strādāja vieni un tie paši darbinieki, sabiedrības sadarbojās ar vieniem un tiem pašiem klientiem, kā arī tās sniedza identiskus pakalpojumus; klientu pārņemšana; darbošanās vienā adresē; identisku kontaktu izmantošana; darbošanās vienā jomā un ar identiskām funkcijām;²⁴ darījuma tiesisko attiecību uzturēšana ar piegādātājiem; aktīvu pārņemšana; tāda paša saimnieciskās darbības veida turpināšana tajā pašā vietā; darba tiesisko attiecību pārtraukšana un uzsākšana ar citu (iegūstošo) sabiedrību;²⁵ darbinieku pāreja īsā laikā; pamatlīdzekļu un krājumu nemainīga atrašanās vieta; valdes locekļa pāreja uz tuviniekam piederošu sabiedrību; konkrētu saistību pārņemšana;²⁶ būtisku priekšrocību iegūšana saimnieciskās darbības uzsākšanā;²⁷ veikalos un noliktavās esošo preču, kases aparātu, veikalu un noliktavu aprīkojuma iegādāšanās; tas, ka preces nav tikušas pārvietotas; tas, ka cita (iegūstošā) sabiedrība turpina saimniecisko darbību bijušajās noliktavās un veikalos, noslēdzot jaunus telpu nomas vai pārjaunojuma līgumus; tas, ka vienas sabiedrības saimnieciskā darbība tiek faktiski izbeigta un pasludināts maksātnespējas process, bet otra sabiedrība pārņemto uzņēmumu var izmantot saimnieciskajā darbībā bez būtiskām izmaiņām²⁸ u. c.

No minētā izriet, ka var būt ļoti daudzi un būtiski atšķirīgi apstākļi, kuros uzņēmuma pāreju ir pamats konstatēt, un aspekti, kas var būt nozīmīgi vienā gadījumā, bet citā – nav. Uzņēmuma pārejas noteikšanā izšķiroša nozīme ir konkrētā to apstākļu kopuma izvērtēšanai, kas liecina par uzņēmuma pāreju, kontekstā ar to, vai kāda sabiedrība (vai vairākas sabiedrības) tieši vai netieši no cita komersanta (nodevēja) ir ieguvusi īpašumā, lietojumā uzņēmumu vai tā būtisku, atsevišķu daļu (vai citādi gūst labumu no uzņēmuma vai tā būtiskas, atsevišķas daļas izmantošanas komercdarbībā, ņemot vērā komercdarbības veidu, specifiku, laiku, apstākļus) un faktiski, saglabājot uzņēmuma komerciālo identitāti, turpina komercdarbības veikšanu bez būtiskām izmaiņām. Nozīmīgāka par noteikta veida tiesību (īpašuma, lietošanas tiesību) uz uzņēmumu iegūšanu ir iespēja gūt labumu no uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā, kas var attaisnot atbildības par uzņēmuma saistībām uzlikšanu. Vērtējamo apstākļu daudzveidību, lai noteiktu, vai faktiski uzņēmums ir pārgājis no nodevēja ieguvējam, ievērojami ietekmē tas, ka uzņēmumu pārejas mērķis var būt mērķtiecīga un apzināta izvairīšanās no saistību izpildes, veicot saskaņotas darbības, lai aktīvus

²² Administratīvās apgabaltiesas 14.01.2016. spriedums lietā Nr. A420493311.

²³ Administratīvās apgabaltiesas 14.02.2017. spriedums lietā Nr. A420330015.

²⁴ Rīgas apgabaltiesas 20.06.2017. spriedums lietā Nr. C30737911.

²⁵ Administratīvās apgabaltiesas 08.11.2018. spriedums lietā Nr. A420146717.

²⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 09.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.

²⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 15.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-330/2017.

²⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 21.05.2019. spriedums lietā Nr. SKA-631/2019.

un vērtības nodotu citam komersantam, saistības un pienākumus pret kreditoriem saglabājot uzņēmuma nodevējam, kas rada ievērojamu kreditora tiesību vērsties pret uzņēmuma ieguvēju izlietošanas apdraudējumu. Tādēļ tiesību piemērotājam uzņēmuma pārejas vērtēšanā un noteikšanā var zināmas vadlīnijas sniegt Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā formulētie vispārīgie kritēriji vai citās lietās vērtētie aspekti un apsvērumi, bet tas pats par sevi var nebūt pietiekami, lai noteiktu, vai notikusi uzņēmuma pāreja.

Atbildība uzņēmuma pārejas gadījumā

Atbilstoši Komerclikuma 20. panta pirmajai daļai uzņēmuma pārejas gadījumā uzņēmuma ieguvējs atbild par visām uzņēmuma vai tā patstāvīgās daļas saistībām, ko papildina panta otrajā daļā atspoguļotais princips, ka uzņēmuma pārejas gadījumā uzņēmumā vai tā daļā ietilpstošie prasījumi un citas tiesības arī pāriet uz uzņēmuma ieguvēju. Atšķirīgi vienošanās noteikumi atbilstoši panta trešajai daļai nav spēkā attiecībā uz trešajām personām. Pēc būtības situācija, kurā persona, kas nav attiecīgās saistības dalībnieks (uzņēmuma ieguvējs), atbild par citas personas (uzņēmuma nodevēja) uzņemtajām saistībām, ir vērtējama kā izņēmums no civiltiesību principa, ka vienošanās pastāv tikai starp tās dalībniekiem un citām personām saistības nerada (Civillikuma 1520.–1522., 1546. pants u. c.). Šāda regulējuma mērķis ir trešo personu (kreditoru) aizsardzība, nosakot uzņēmumā ietilpstošo saistību nedalāmību no tiesībām²⁹ un novēršot tās situācijas, kurās komercsabiedrība tiek “iztīrīta” no aktīviem, neatstājot tās kreditoriem cerības saņemt tiem pienākošos samaksu.³⁰ Tādēļ, no vienas puses, ir būtiski, lai kreditoriem būtu iespējas efektīvāk izlietot to tiesības vērsties pret uzņēmuma ieguvēju, saņemot savas saistības izpildījumu. Atsevišķos gadījumos būtu attaisnojama atbildības par uzņēmuma saistībām uzlikšana personai, kura gūst nozīmīgu labumu no komercdarbības veikšanas neatkarīgi no tā, uz kāda tiesiskā pamata un kādā veidā tai radīta iespēja gūt labumu no uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā. Proti, var būt prezumējams, ka uzņēmuma ieguvējs ir komersants, kas tieši vai netieši gūst labumu no uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā neatkarīgi no tiesību uz uzņēmumu iegūšanas pamata un formālā satura, tādējādi aizsargājot kreditoru no uzņēmuma pārejas apzinātas un mērķtiecīgas slēpšanas. No otras puses, lai arī nereti strīdi tiesā saistībā ar uzņēmuma pāreju skar negodprātīgu izvairīšanos no saistību izpildes, taču var būt situācijas, kad uzņēmuma ieguvējs ticis maldināts par saistību neesamību vai arī par to nav uzzinājis, attaisnojami maldoties. Šādā situācijā būtu apsverams, vai uzņēmuma ieguvēja atbildība nebūtu ierobežojama, piemēram, ar uzņēmuma sastāvā ietilpstošo un uz ieguvēju pārgājušo aktīvu kopuma vērtību, tādējādi meklējot līdzsvaru starp godprātīga uzņēmuma ieguvēja un kreditoru interešu aizsardzību.

Komerclikuma 20. panta pirmajā daļā arī noteikts, ka par tām saistībām, kuras radušās pirms uzņēmuma vai tā patstāvīgās daļas pārejas citas personas īpašumā vai lietošanā un kuru izpildes termiņš vai nosacījums iestājies piecu gadu laikā pēc uzņēmuma pārejas, uzņēmuma nodevējs un uzņēmuma ieguvējs

²⁹ Strupiņš A. 2003, 113., 144. lpp.

³⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 09.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.

atbild solidāri. Šajā gadījumā uzņēmuma nodevējam un ieguvējam nav viens un tas pats saistības pamats (Civillikuma 1671. pants), bet solidāra saistība nodibinās, jo to īpaši noteicis likumdevējs, aizsargājot kreditoru tiesības un tiesiskās intereses. Šādā gadījumā aktuāls jautājums varētu būt arī godprātīga uzņēmuma ieguvēja tiesisko interešu aizsardzība, ņemot vērā, ka kreditoram ir izvēles iespēja vērsties pret jebkuru no solidāri atbildīgajām personām arī tad, ja uzņēmuma nodevējs kļuvis maksātnespējīgs,³¹ kā arī vērtējamās būtu tiesiskās sekas, kas rodas, ja uzņēmuma ieguvējs pilnībā apmierinājis kreditora prasījumu. Saskaņā ar Civillikuma 1686. pantu tādā gadījumā ieguvējs var prasīt no pārējiem atbilstošu atlīdzību, ja tam nav sevišķu šķēršļu, un savstarpējie norēķini pēc kreditora apmierināšanas izdarāmi pēc vienādu daļu principa, ja no apstākļiem neizriet citāds sadalījums.³² Iespējams, ka normatīvais regulējums būtu jāpapildina, nosakot – ja uzņēmuma atsavinātājs ir maldinājis uzņēmuma ieguvēju par uzņēmumā ietilpstošajām saistībām un to apmēru, noteikti apgalvojot, ka tādu nav, neatkarīgi no tā, vai saistību izpildes termiņš vai nosacījums iestājies uzņēmuma pārejas brīdī vai pēc tam, tad uzņēmuma nodevējs atlīdzina ieguvējam visus tā rezultātā nodarītos zaudējumus,³³ lai novērstu iespējamās pretrunas un neskaidrības starp uzņēmuma ieguvēja un atsavinātāja tiesisko attiecību regulējumu un solidāras saistības kopparādnieku savstarpējā norēķina regulējumu pēc saistības apmierināšanas. Tiesību doktrīnā arī norādīts, ka Komerclikuma 20. panta pirmajā daļā minētais piecu gadu termiņš ir uzskatāms par noilgumu, uz kura apturēšanu, pagarināšanu un pārtraukšanu attiecināmi Civillikuma 1893.–1911. panta noteikumi,³⁴ kam nevar piekrist, jo Komerclikuma 20. panta pirmās daļas otrajā teikumā ir norāde uz atbildību par saistībām, kuru izpildes termiņš vai nosacījums iestājies piecu gadu laikā pēc uzņēmuma pārejas un kuru izpildei termiņš vai nosacījums vēl tikai iestāsies turpmāko piecu gadu laikā pēc uzņēmuma pārejas. Savukārt noilgums attiecīgai saistībai sāks tecēt tikai pēc tam, jo atbilstoši Civillikuma 1896. pantam noilguma tecējuma iesākumam nosacītiem prasījumiem vajadzīgs, lai nosacījums jau būtu noskaidrojies, bet terminētiem prasījumiem – lai termiņš jau būtu notecējis. Attiecīgi izpildes termiņa iestāšanos kreditors nevar ietekmēt tādā pašā veidā kā noilguma tecējumu (Civillikuma 1902.–1905. pants), un saistībai, par kuru atbild uzņēmuma nodevējs un ieguvējs solidāri, pēc izpildes termiņa vai nosacījuma iestāšanās piemērojams uz to attiecināmais noilguma termiņš (Civillikuma 1895. pantā, Komerclikuma 406. pantā vai citā normā noteiktais).

Secinājumi

1. Judikatūrā formulētie uzņēmuma pārejas noteikšanas vispārīgie kritēriji un citās lietās vērtētie aspekti un apsvērumi var būt noderīgi tiesību piemērotājam, bet paši par sevi var nebūt pietiekami, lai noteiktu, vai notikusi uzņēmuma pāreja. Kreditoru tiesiskās aizsardzības nodrošināšanai nepieciešamo

³¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 15.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-330/2017.

³² Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 171. lpp.

³³ Sal.: atbildība par lietas īpašībām un trūkumiem – Civillikuma 1612.–1620. pants.

³⁴ Strupiņš A. 2003, 115. lpp.

rezultātu var sasniegt, katrā gadījumā atsevišķi un individuāli vērtējot katra konkrētā uzņēmuma, par kura pārejas faktu ir strīds, komercdarbības specifiku attiecīgajā laikā, vietā un apstākļos, kā arī nodotās daļas nozīmīgumu uzņēmuma komerciālās identitātes saglabāšanā un līdzvērtīgas saimnieciskās darbības turpināšanā.

2. Nosakot uzņēmuma ieguvēja atbildību, būtu ņemama vērā nevis tikai uzņēmuma vai tā daļas iegūšana īpašumā vai lietojumā, bet arī nozīmīga labuma gūšana uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā rezultātā kopumā. Varētu tikt prezumēts, ka komersants atbild kā uzņēmuma ieguvējs, ja tas tieši vai netieši gūst nozīmīgu labumu no uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā, kas ir salīdzināms ar to vai lielāks par to, ko vidēji guvis vai būtu varējis gūt uzņēmuma nodevējs, tādējādi aizsargājot kreditoru no uzņēmuma pārejas apzinātas un mērķtiecīgas slēpšanas.
3. Lai nepamatoti un nesamērīgi neaizskartu godprātīga uzņēmuma ieguvēja tiesiskās intereses, būtu pieļaujams atsevišķos gadījumos ierobežot tā atbildību ar iegūtā uzņēmuma aktīviem un vērtībām. Šādā gadījumā būtu arī skaidri nosakāma tā tiesība vērsties pret uzņēmuma nodevēju, prasot visu zaudējumu atlīdzināšanu, kas tam nodarīti sakarā ar nepatiesi, nepilnīgi sniegto vai apzināti noklusēto informāciju par uzņēmuma saistībām, kā arī minētajā gadījumā uzņēmuma nodevējam uzņēmuma pārejas gadījumā būtu saglabājama atbildība pret kreditoru arī par saistībām, kurām izpildes termiņš vai nosacījums iestājies līdz uzņēmuma pārejas brīdim.